

EGYETEMI KUTATÁSI JÁTSZMÁK

ÁBRAHÁM ZSOLT^{a,b}

^aBCE Gazdálkodástudományi Doktori Iskola

^bCase Solvers

Beérkezett: 2022. február 9., elfogadva: 2022. április 20.

LISA LUCAS: *The Research Game in Academic Life*. Maidenhead, 2006. Open University Press. xii + 184 pp. ISBN: 9780335211913

Napjaink globalizált világa, valamint a digitalizáció előretörése jelentős kihívás elé állítja az egyetemi/akadémiai („academic”) élet és a tudomány szereplőit. A hagyományosnak vélt struktúrák mind az oktatás, mind a kutatás területén megkérdőjeleződnek, újfajta kihívásokkal nézünk szembe. Míg korábban a tudományos kutatás zárt, egymástól távol eső (izolált) szakmai műhelyekben zajlott, addig a digitalizáció és a globalizáció révén a szigetek között jelentős kapcsolatok jöttek létre, tudományos együttműködések hálózatokat alkotva határokon átívelve működnek az offline és az online térben. Ez utóbbi jelenséget tovább erősítette 2020 elejétől a globális szintű koronavírus-járvány, mely immár két éve a virtuális térbe helyezi át a tudományos kutatómunka jelentős részét.

Jelen recenzió tárgya Lisa Lucas *The Research Game in Academic Life* című könyve, mely a tudományos kutatást és az ahhoz kapcsolódó játszmákat járja körül, és egyúttal kísérletet tesz egy a jelenlegieknél kiegyensúlyozottabb, pontosabb és igazságosabb kutatásértékelő és -finanszírozó modell kialakítására. A kötet középpontjában a brit felsőoktatás és kutatás értékelését és a finanszírozási források elosztását végző, ún. *Research Assessment Exercise* (RAE, magyarul: kutatásértékelő gyakorlat) működésének – Bourdieuu mezőelméletére alapozott – kritikája áll.

A kutatóegyetem ideája a 18. század elejére, a napóleoni háborúk időszakára és Humboldt munkásságára vezethető vissza. A napóleoni Franciaországban a kutatás és az oktatás szétválasztására törekedtek a felsőoktatásban. Ebben az időben jöttek létre az első *grande école*-ok, ezek a hagyományos egyetemektől elkülönülő, mind a mai napig nagy népszerűségnek örvendő francia intézmények. Humboldt, látva Napóleon törekvéseit, melyek a hagyományos egyetemi autonómia korlátozására, valamint az állami felügyelet erősítésére irányultak, az alábbi négy alapelvet fogalmazta meg a modern egyetemmel kapcsolatban:

1. Az oktatás és kutatás egysége a tudás létrehozásának, megőrzésének, valamint átadásának céljából;
2. A tanulás szabadsága (*Lernfreiheit*) és a tanítás szabadsága (*Lehrfreiheit*) mint egymást szükségszerűen kiegészítő alapelvek;
3. Önállóság (*Einsamkeit*) és szabadság (*Freiheit*) követelése az igazság keresésében;
4. A szemináriumi rendszer bevezetése a tanárokból és diákokból álló közösség erősítése céljából.

Humboldt szerint az egyetemen a tanár és a hallgatók közös felfedezőútra indulnak, és egyenlőtlen helyzetük ellenére

közösen vesznek részt egy kutatási folyamatban. A szerző a fentieket a kutatói és tudományos működés alapvető értékeként definiálja, és ez a kutatásról való gondolkodásának a kiindulópontja is.

Lisa Lucas szerint a globalizáció hatására a felsőoktatási intézmények egyre távolabb kerülnek a hagyományos kutatói léttől és a Humboldt által definiált akadémiai értékektől. Az egyetemek teljesítményét egyre inkább nemzetközi rangsorokban és hivatkozásokban mérik. E rangsorok azonban jellegüknél fogva erősen leegyszerűsített képét nyújtják a valós kutatói tevékenységnek, torzítanak és a társadalmi és egyetemek közötti egyenlőtlenségek újratermeléséhez járulnak hozzá. A rangsorok létezése azonban jól igazolja, hogy a felsőoktatási intézmények így vagy úgy, de nemzetközi hálózatokba rendeződnek. Ezt a folyamatot egyszerre erősíti a globalizáció és a lokalizáció jelensége.

A tudásalapú társadalom és gazdaság elterjedésével az egyetemek gazdasági szerepe is a középpontba került, mégpedig két szempontból. A kormányzatok az egyetemekre egyrészt a jövő munkavállalóit és szakértőit kitermelő intézményekként, másrészt a társadalmi és gazdasági jóléthez szükséges új tudás, kutatás előállítóiként tekintenek. Slaughter és Leslie (1997) szerint az ehhez a jelenséghez köthető szakpolitikák konvergenciája vezetett el az úgynevezett egyetemi kapitalizmus (*academic capitalism*) kialakulásához, melyre a kutatási és oktatási tevékenységek „elpiacosodása” jellemző. Az ún. erőforrásfüggőség-elmélet (*resource dependence theory*) szerint a kormányzatok annak érdekében csökkentik az egyetemek finanszírozásának mértékét, hogy azokat új – lehetőleg a magánszektor irányából érkező – források kialakítására és kiaknázására ösztönözzék.

A szűkösen elérhető erőforrások miatt erősödött az egyetemek közötti verseny, és

egyre inkább előtérbe került a felsőoktatási intézmények nemzetközi versenyképessége. Mindez az egyetemek továbbdifferenciálódásához és ún. elitegyetemek kialakulásához vezetett. Lisa Lucas itt rámutat egy fontos kettősségre, amely e folyamat részét képezi. Egyrészt a külső források bevonása *vállalkozó egyetemek* (enterprise universities) kialakulásához vezetett, ahol a finanszírozó partnerekkel történő külső kapcsolattartás, a kapcsolódó döntéshozatal mindinkább vállalati jelleget öltött. Másrészt, ez a jelenség valójában álpiacon jellegű: az egyesült királyságbeli egyetemek finanszírozásának csupán a töredéke (6%) származik a magánszektorból.

A könyv egyik központi állítása, hogy a jelenlegi kutatói rendszernek köszönhetően az egyetemi (*academic*) szféra újratermeli azokat az egyenlőtlenségeket, amelyek felszámolására létrejött. A szerző szerint a kutatói lét valahol a kapitalista kutató (*research capitalist*) és a kutató munkás (*research worker*) között helyezkedik el. Kapitalista kutató az, aki a magas rangú publikációk és kutatási ösztöndíjak segítségével kutatási tőkére (*research capital*) tesz szert, és ennek köszönhetően képes további, főleg fiatal kutatókat (kutatómunkásokat) foglalkoztatni, akik munkájukért kevesebb figyelmet és elismerést kapnak. Mindez az alapvető értékekben bekövetkező változás jelentősen aláaknázza az egyetemi oktatók és kutatók közötti kollegialitást.

Lisa Lucas a kutatásfinanszírozás legnagyobb problémáját a rossz intézményi ösztönzőkben látja. Habár a kutatások értékelését és a források elosztásáért felelős RAE az elmúlt évtizedekben jelentős változásokon ment keresztül, még a könyv írásakor, 2006-ban is számos kritika érte a rendszert. Ezek közül az egyik legismertebb az úgynevezett Roberts-jelentés, amely az alábbi pontokba foglalta javaslatait a döntéshozók számára:

1. Külön finanszírozási források kialakítása annak érdekében, hogy a nem teljesítő kutatási egységek szükség esetén másik finanszírozási kategóriába kerülhessenek;
2. Egy új panelstruktúra kialakítása a megfelelő hierarchiaszintekkel annak érdekében, hogy a kutatások összehasonlíthatóvá váljanak – panelek belül és panelek között;
3. Az értékelendő intézményi kompetenciák mérése a kutatási stratégia, a kutatás fejlesztése, az esélyegyenlőség és a kutatás terjesztése szempontjából;
4. A beadott pályázatok kiváltása a pályázó kutató profiljával;
5. Jenkins (1995) szerint a RAE egyik fontos hatása, hogy a felfedezéshez és a kutatáshoz kapcsolódó ösztöndíj háttérbe szorította az integrációért (pl. tananyag- és tankönyvfejlesztésért), szolgálatért (a tudás gyakorlati alkalmazásáért) és az oktatásért kapott jutásokat.

A kutatási játzmák kontextusának bemutatása után Lisa Lucas azon elmélkedik, miként lehetne a kutatás értékelési és finanszírozási problémáját Bourdieu keretrendszerét felhasználva vizsgálni. Bourdieu elméletének bemutatása után két egyetem (a Golden County University és a Royal County University) három-három tanszékének (biológia, szociológia és angol) kutatóival végzett interjúkon keresztül vázolja fel a jövő akadémiai játzmáját.

Közismert, hogy Bourdieu a felsőoktatás területén is végzett szociológiai kutatásokat. Megalkotta a *homo academicus* kifejezést, vizsgálta a felsőoktatáshoz kapcsolódó elitizmus jelenségét, valamint azt, hogy a felsőoktatás hogyan termeli újra a meglévő kiváltságokat. Bourdieu nevéhez fűződik a mező, a habitus, valamint a szimbolikus tőke koncepciója is. Gondolkodá-

sának filozófiai alapját képezi az a vélekedés, hogy a társadalmat alkotó struktúrák és ágensek között kölcsönös hatás van. Habituson (a fogalmat egyébként Platon használta először) a társadalmi struktúrák megélt tapasztalatként történő beépülését vagy internalizálását érti. Bourdieu szerint a társadalmi cselekvések – megvalósítandó céljuk szerint – társadalmi alterek, ún. mezők köré rendeződnek. A mezőre tekinthetünk úgy, mint egy olyan hálózatra, mely bizonyos társadalmi pozíciók körül alakul ki. Az egyes mezőknek sajátos logikájuk van, saját játékszabályokkal és játzmákkal. A mezőn belüli együttműködést és versenyt a szereplők által birtokolt erőforrások jellege befolyásolja. Bourdieu ezeket az erőforrásokat tőkének nevezi, és négy fajtáját (gazdasági, kulturális, társadalmi és szimbolikus) különbözteti meg. A mezőkön belüli viszonyrendszer hierarchizált, és a szereplőket a mezőn belüli dominanciáért folytatott küzdelem mozgatja.

Lisa Lucas tehát ebben a keretrendszerben próbálja értelmezni a felsőoktatás helyzetét. Teszi mindezt egy háromszintű kutatásra építve. Intézményi szinten vizsgálja a kutatás helyzetét a kiválasztott egyetemeken, melyet reputációs és erőforrásjátzmákkal köt össze. A vizsgálat második szintjét a tanszékek jelentik, melyekhez a kutatási harcok, stratégiák és tétek jelzőket kapcsol. Végül a harmadik szintet a publikációk és napi prioritások hálójában őrlődő kutatók alkotják.

A szerző több tucat interjúon keresztül igazolja a rendszerrel kapcsolatos kritikáit, majd a könyv utolsó fejezetében arra a következtetésre jut, hogy elkerülhetetlen a nemzeti szakpolitikák konvergenciája, valamint a kutatás értékelésének és finanszírozásának egyre szorosabbá válása. Véleménye szerint a RAE felállítását és az elmúlt évtizedekhez kapcsolódó tevékenysége jelentősen hozzájárult ahhoz,

hogy a felsőoktatás szereplői számára az elsődleges cél a kutatáshoz kapcsolódó reputációjuk védelme vált. Az új típusú elvárások miatt egyre nehezebben tartható a kutatás és az oktatás a hagyományos keretek között, hiszen a megnövekedett nyomás következtében a kutatóknak és a tanszékeknek egyre több időt és energiát kell a kutatói források és ösztöndíjak biztosítására fordítaniuk. A szerző véleménye szerint valós veszély, hogy a kutatási források koncentrációja következtében a kutató és oktató egyetemek közötti szakadék egyre jobban mélyülni fog, hiszen a nemzetközi versenyképesség növelése érdekében a kutatói források jelentős hányada egyre kevesebb intézet és tanszék tevékenységéhez fog kapcsolódni. Mindezek

következményeként a kutatási forrásoktól eleső egyetemek fokozottan az oktatás felé fogják eltolni a tevékenységüket. Lisa Lucas szerint a könyvben bemutatott változások hatására a brit felsőoktatás szereplői mindinkább együttműködésre kényszerülnek annak érdekében, hogy ellenálljanak a piaci nyomásnak és megőrizze a hagyományos, értékalapú működésüket.

Lisa Lucas könyve az egyetemi kutatáshoz kapcsolódó játszmákról több szempontból is formabontó. Egyrészt globális kontextusba helyezi a felsőoktatás és a kutatásfinanszírozás kérdését, másrészt kimond olyan tabutémákat, amelyek alapjaiban befolyásolják az egyetemeken folyó kutatási tevékenységet.

IRODALOM

- JENKINS, A. (1995) The Research Assessment Exercise, funding and teaching quality. *Quality Assurance in Education*, Vol. 3. No. 2. pp. 4–12. <https://doi.org/10.1108/09684889510087791>
- SLAUGHTER, S. & LESLIE, L. L. (1997) *Academic Capitalism: Politics, Policies and the Entrepreneurial University*. Baltimore, The Johns Hopkins University Press.